

Co z tą Rosją

Rosja nie daje o sobie zapomnieć, więc narzuca się pytanie: czymże jest ta Rosja? Co ją stworzyło w takiej postaci, jaką współcześnie znamy? Z jakiej dziejowej gleby wyrosła? Rosja nie daje o sobie zapomnieć, dlatego kolejny nasz „Pomocnik Historyczny” poświęcamy dziejom Rosjan. A nic właściwie w ich losach nie poddaje się stereotypom. Znajdziemy tu wiele potwierdzeń na despotyczno-imperialno-niewolniczy багаż historii Rosji. A jednocześnie nie możemy zapominać o celnej obserwacji francuskiego markiza de Custine, który odwiedził Rosję w 1839 r. i zdefiniował samodzierżawie jako tyranię miarkowaną przez carobójstwo – i w tym sensie wcale nie tak absolutystyczną jak monarchie Zachodu. W Moskwie despota nie powinien narażać się elicie dygnitarzy i generałów imperium. Znajdziemy wiele dowodów na marzenia Rosjan o wolności, wiele przykładów ich świetnej kultury, ale też nie zapomnijmy o uwagach hr. Pawła Stroganowa, iż drobna szlachta, cała galeria urzędników, ta ujęta w karby tabeli rang podpora imperium, to „stan najciemniejszy i najbardziej łajdacki, a jego *esprit* to ordynarna głupota”. Na rosyjskiej prowincji nie tak trudno o fundamenty dla despotycznej władzy. Znajdziemy dowody na ciężką dolę chłopstwa, ciemniejszego i utrzymywanego w ciemności, ale potem awansowanego – z braku robotników – na podporę nowej utopii: rewolucji proletariackiej. W Rosji bowiem utopie mają wzięcie. I mity mają wzięcie. Trzeciego Rzymu. Wojny Ojczyźnianej. Imperialnego posłannictwa. A to wszystko podlane czasami naprawdę gorzką historią. Zanurzymy się w tę historię – od Waregów do Putina, od caratu białego do czerwonego, od wielopostaciowej Rusi do Federacji Rosyjskiej – by lepiej zrozumieć Rosjan, ale i nasze lęki wobec nich. Zdiagnozujemy przy okazji siebie: kto rusofilem, kto rusofobem, a kto może rusoświrem? Bo mało kto chyba pozostaje obojętny w tej akurat sprawie. Rosja bowiem nie daje o sobie zapomnieć. Historię Rosjan opowiada nam – w formie popularnonaukowej – grono świetnych znawców zagadnienia, często różniących się w opiniach na temat bieżących spraw polskich, ale tu połączonych przekonaniem, że należy nam się rzetelna wiedza o dziejach wielkiego sąsiada ze wschodu. Poznając bowiem historię Rosjan, być może potrafimy lepiej odkodować znaczenie ich teraźniejszych odniesień do przeszłości, resentymentów, jakie nimi targają. Zapraszamy do lektury.

Jerzy Baczyński
Redaktor naczelny

Leszek Będkowski
Redaktor wydania

Spis treści

Skąd się wzięli Rosjanie?.....	13	Mapa Księstwa Moskiewskiego.....	21	Bania.....	101
Syberia.....	30	Groźny car opryczniny.....	24	Matrioszka.....	102
Rosyjska Ameryka.....	33	Kręte ścieżki Samozwańca.....	26	Twarze nauki.....	103
Fenomen Piotra I.....	35	Gość.....	29	Twarda ręka premiera.....	107
Dwa wieki imperium.....	39	Mapa dróg na Syberię.....	30	Samowar.....	108
Święta wiara świętej Rusi.....	50	Strug.....	31	Jajka Fabergé.....	109
Mit Trzeciego Rzymu.....	60	Cyrylica.....	41	Dwa oblicza samodzierżawia.....	111
Armia Rosji.....	64	Flaga.....	42	Przyjaciel dworu.....	112
Z rzek na morza.....	78	Moce Semiramidy Północy.....	44	Przegrane wojny Mikołaja.....	113
Ekspansja kolonialna.....	82	Hymn.....	48	Moskiewskie metro.....	116
Rosja wobec Rusi.....	86	Prawosławie.....	52	Broń atomowa.....	120
Drabina społeczna.....	90	Odnowiciele prawosławia.....	53	Homo sovieticus.....	125
Triada carów.....	98	Bezwzględność patriarchy.....	56	Rosjanie w kosmosie.....	126
Od caratu białego do czerwonego.....	104	Ikony, serce prawosławnej pobożności.....	57	Rosją rozdzieleni.....	130
Triada bolszewików.....	114	Batiuszkowie, mnisi, klasztory.....	58	Dni zwycięskie.....	136
Naprawa i rozpad.....	128	Staroobrzędowcy, skopcy, chłystowie.....	59	Wojna w kinie.....	139
Kult wielkiego zwycięstwa.....	135	Jak odnowić Cerkiew po komunizmie?.....	62	Wszystkie barwy placu Czerwonego.....	140
Od pisania ikon do skandalów Wojny.....	142	Żmijowe wały.....	66	Najślawniejsze rosyjskie filmy.....	160
W zwierciadle własnej literatury.....	148	Bitwa na lodzie.....	66	Władimir Putin.....	170
W obiektywie kamery.....	155	Bitwa pod Kłuszynem.....	68	Nowa rosyjska oligarchia.....	172
Sąsiedzi przez Polskę.....	162	Gwardia Piotra Wielkiego.....	69	W okowach przyjaźni.....	176
Dokąd zmierzają Rosjanie.....	168	Trik Napoleona.....	70		
Lęki nasze codzienne i historyczne.....	174	Żołnierz rosyjski w oczach niemieckiego generała.....	74		
		Szturm na Grozny.....	76		
		60 zwycięstw feldmarszałka.....	77		
		Tielniaszka.....	79		
		Kawior i bliny.....	85		
		Kozacy i Hetmanat.....	86		
		Wódczane imperium.....	94		
		Uszanka, rubaszka, walonki.....	95		
		Na szerokich torach.....	96		

Detale

Kalendarium.....	5
Mapy imperium.....	10
Dynastie i władcy.....	10
Ruś – Rosja, Rusini – Rosjanie.....	14
Mapa księstw ruskich.....	15
Chanat, orda, ślady w języku.....	19
Insygnia władzy.....	20

Na okładce:
Fragment obrazu
Ili Riepina
„Procesja
w guberni
kurskiej”,
1881–83

Autorzy

Łukasz Adamski – dr, historyk i politolog, kierownik projektów badawczych Centrum Polsko-Rosyjskiego Dialogu i Porozumienia.

Sławomir Dębski – dr, historyk, politolog i analityk specjalizujący się w dziejach Rosji XX i XXI w. oraz historii dyplomacji. Organizator i dyrektor Centrum Polsko-Rosyjskiego Dialogu i Porozumienia. Członek Polsko-Rosyjskiej Grupy do Spraw Trudnych od 2008 r. W latach 2007–10 dyrektor Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych.

Zbigniew Dmitroca – poeta, dramaturg, tłumacz poezji rosyjskiej.

Michał Glock – dr, prezes Stowarzyszenia Lastadia skupiającego historyków morskich.

Piotr Głuszkowski – dr, historyk i filolog rosyjski, w latach 2008–12 w stacji

naukowej PAN w Moskwie, pracownik Centrum Polsko-Rosyjskiego Dialogu i Porozumienia, adiunkt w Instytucie Rusycystyki Uniwersytetu Warszawskiego.

Hieronim Grala – dr, historyk i dyplomata, pracownik Wydziału Artes Liberales Uniwersytetu Warszawskiego, profesor honorowy Moskiewskiej Akademii Ekonomiki i Prawa, specjalizuje się w historii Rusi i Rosji wczesnonowożytnej.

Marek Kornat – dr hab., profesor w Instytucie Historii PAN im. Tadeusza Manteuffla i na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

Mariusz Kulik – dr, pracownik Instytutu Historii PAN im. Tadeusza Manteuffla.

Paweł Libera – dr, pracownik Instytutu Historii PAN im. Tade-

usza Manteuffla i Archiwum Akt Nowych w Warszawie.

Radosław Lolo – dr, prodziekan Wydziału Historycznego Wyższej Szkoły Humanistycznej im. Aleksandra Gieysztoro w Pułtusku.

Włodzimierz Marciniak – dr hab., politolog, kierownik Katedry Stosunków Międzynarodowych w Akademii Ignatianum w Krakowie, wykłada w Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego. Autor licznych publikacji o dawnej i współczesnej polityce rosyjskiej. Członek Polsko-Rosyjskiej Grupy do spraw Trudnych.

Marek Menkiszak – dr, kierownik Zespołu Rosyjskiego w Ośrodku Studiów Wschodnich.

Andrzej Nowak – prof. dr hab., historyk (Uniwersytet Jagielloński, PAN), autor ponad 20 książek z zakresu historii

intelektualnej Europy Wschodniej, w latach 1994–2012 redaktor naczelny dwumiesięcznika „Arcana”.

Łukasz Przybyło – dr, historyk wojskowości.

Kamil Stepan – historyk i filmoznawca.

Joanna Wojnicka – dr hab., historyk filmu, pracownik Instytutu Sztuk Audiowizualnych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Specjalizuje się w historii kina europejskiego, a także związkach kina z innymi sztukami.

Oraz pracownicy i współpracownicy POLITYKI
Cezary Kwanda,
Adam Krzemiński,
Katarzyna Kwiatkowska-Moskalewicz,
Agnieszka Mazurczyk,
Justyna Prus,
Marek Sobczak,
Adam Szostkiewicz,
Jędrzej Winiecki,
Tadeusz Zawadzki

Podbój Syberii; obraz Wasilija Surikowa z 1899 r.

Kalendarium

Najważniejsze daty z historii Rusi, Rosji i ZSRR

■ RUŚ KIJOWSKA

ok. 800	Bezpośrednie kontakty między kaganatem chazarskim a Skandynawią szlakiem wołżańskim	1046	Pokój z Bizancjum
838	Pierwsze ruskie poselstwo w Bizancjum/Konstantynopolu	1051	Powstaje klasztor Ławra Pieczerska
840–842	Ruskie najazdy na posiadłości bizantyjskie (Krym, Amastryda)	1054	Śmierć Jarosława Mądrego, początek rozdrobnienia Rusi; Wielka Schizma – rozdział Kościoła na wschodni i zachodni
860	Najazd Waregów i Słowian na Bizancjum zakończony układem o miłości i przyjaźni	1091	Ostani bunt pogan zarejestrowany w ruskich kronikach
862	Poselstwo do Waregów sprowadza Ruryka, który obejmuje władanie Nowogrodem – symboliczny początek historii państwowości ruskiej	1092	Wojna z Połowcami (do 1094)
ok. 863	Cyryl i Metody tworzą alfabet słowiański – głągolicę	1097	Zjazd sześciu ruskich książąt w Lubeczu – koniec walk o dziedzictwo Światosławowiczów (od 1094), próba zjednoczenia Rusi, ustalenie zasad dziedziczenia i wyznaczenie dzielnic
864	Askold zdobywa Kijów	1103	W Dołobsku ostatni zjazd książąt kijowskich
882	Kijów, przejęty przez Olegę, stolicą połączonych Rusi północnej i południowej	1110	Powstaje „Powieść lat minionych”
884	Wojna z Chazarami (do 885); Oleg podbija Siewierzan i Radymiczów	1116	Założenie Włodzimierza nad Kłajmą
907	Wyprawa Olegę na Bizancjum; ruscy kupcy uwolnieni od ceł	przed 1125	„Pouczenie” Włodzimierza Monomacha – pierwszy świecki manifest
945	Powstanie Drewlan i śmierć Igora, władzę obejmuje Olga	1132	Zm. Mścisław I Harald; ostateczny podział Rusi
946–947	Olga ustanawia ścisłe reguły poboru podatków i danin	1136	Wygnanie Wsiewołoda Gabriela z Nowogrodu – powstaje Republika Nowogrodzka
957	Poselstwo Olgi do Bizancjum; chrzest Olgi (pod imieniem Helena)	1147	Pierwsze wzmianki o Moskwie założonej przez Jurija Dołgorukiego
988	Chrzest Rusi za Włodzimierza I Wielkiego	1185	Nieudana wyprawa Igora na Połowców daje pretekst do napisania „Słowa o pułku Igora”
988	Pierwsze monety bite w Kijowie: srebrniki i zlatniki	1223	Zwycięstwo Mongołów w bitwie nad Kałką
X/XI w.	Kodeks Nowogrodzki – spisany w języku starocerkiewnosłowiańskim najstarszy zabytek piśmiennictwa ruskiego	1230	Głód i zaraza „w całej ziemi ruskiej”
1016	„Prawda Jarosława” – zbiór praw Rusi Kijowskiej	1236	Najazd Batu-chana na Bułgarów Kamskich; Aleksander Newski księciem Nowogrodu
1018	Kijów zdobyty przez Bolesława Chrobrego, wspierającego Światopełka Przekłętęgo	1237	Najazd Mongołów na Ruś
1039	Sojusz z Polską (do 1047)	1240	Bitwa nad Newą – zwycięstwo Aleksandra Newskiego nad Szwedami; Mongołowie zdobywają Kijów; nałożenie daniny na księstwa ruskie
ok. 1040	Pierwsze latopisy	1242	Bitwa na lodzie – zwycięstwo Aleksandra Newskiego nad Zakonem Krzyżackim; po śmierci Ugedęja (1241) Batu-chan wraca do Mongolii
		1243	Pierwsza podróż ruskiego księcia (Jarosław II) do chana po jarłyk

- 1250** Założenie Lwowa
1257–1259 Spis ludności ruskiej w celu ustalenia daniny należnej Złotej Ordzie
1268 Koalicja książąt ruskich bije wojska niemiecko-duńskie pod Rakvere – powstrzymanie niemiecko-duńskiej ekspansji na 30 lat
1269 Układ Nowogrodu z Hanzą
1299 Przeniesienie metropolii z Kijowa do Włodzimierza (metropolita Maksym)
1311 W Nowogrodzie powstaje pierwsza świątynia pod wezwaniem św. Włodzimierza równego apostołom, początek kultu Włodzimierza I Wielkiego
1320 Litewski książę Gedymin podbija Kijowszczyznę
1325 Piotr jako pierwszy metropolita kijowski stale przebywa w Moskwie (oficjalne przeniesienie metropolii Teognost w 1328)
ok. 1335 Siergiusz z Radoneża zakłada monaster 71 km na północ od Moskwy, przyszlą Ławrę Troicko-Siergiewską
1350 Epidemia dżumy (do 1351)
1362 Kolejna epidemia dżumy na ziemiach ruskich (do 1366)

■ Ruś Moskiewska

- 1380** Bitwa na Kulikowym Polu – rozstrzygające zwycięstwo Dymitra Dońskiego w wojnie z Mamajem rozpoczyna proces uniezależniania się Moskwy od Złotej Ordy
1382 Tochtamysz zdobywa Moskwę, dokonuje rzezi mieszkańców, a samo miasto po splądrowaniu pali; po raz pierwszy Rusini użyli w boju broni palnej
1401 Gramota Wasyla I uwalnia „ludzi cerkiewnych” spod sądu książęcego
1404 Pierwsza wzmianka o zegarze na wieży Kremla
1405 Teofan Grek, Andriej Rublow i Prochor z Gorodca dekorują Sobór Zwiastowania na Kremlu
1410 W bitwie pod Grunwaldem biorą udział chorągwie ruskie
1421 Głód „w całej ziemi ruskiej” (do 1422)
1427 Początek rozpadu Złotej Ordy – powstaje Chanat Krymski i Chanat Uzbecki (1428)
1429 Założenie Monasteru Solowieckiego
1430 Powstaje pierwsze ruskie osiedle nad Kamą – Sól Kamska (ob. Solikamsk)
1436 Powstaje Chanat Kazański – dalszy rozpad Złotej Ordy
1459 Podział ruskiej metropolii prawosławnej na dwie: autokefaliczną moskiewską i podlegającą Konstantynopolowi kijowską; powstaje Chanat Astrachański
1465 Moskwa obejmuje kontrolę nad Jugrą
1472 Ślub Iwana III z Zoe Paleolog – Moskwa następcą Bizancjum
1475 Iwan III zaprasza włoskich architektów, rusza gruntowna przebudowa Kremla (do 1508)
1478 Ostateczne podporządkowanie Nowogrodu Moskwie
1480 Tzw. Impas na Ugrze – Iwan III powstrzymuje wojska chana Wielkiej Ordy Achmata nad rzeką Ugrą, umowy koniec jarzma mongolskiego
1491 Pierwsza ekspedycja geologiczna wysłana nad Peczorę w poszukiwaniu rud srebra
1493 Iwan III przyjmuje tytuł władcy całej Rusi
1497 Pierwszy „Sudiebnik” – zbiór jednolitych praw dla całego kraju; pierwsze moskiewskie poselstwo do sułtana w Konstantynopolu
1499 Pierwszy przekład Biblii na język cerkiewnoślawiański, tzw. Biblia Gienadiusza
1520 Oficjalne przyłączenie Riazania i Pskowa do Moskwy

Od góry: Bard przed kijowskim księciem Jarosławem; obraz Wiktora Wasniezowa z 1910 r.

Wojskowe wcielenia cara Mikołaja II; francuska grafika z pocz. XX w.

- 1523–1524** W listach do diakona Michaiła Munechina i wielkiego księcia Wasyla III mnich monasteru św. Elezeara w Pskowie Filoteusz formułuje teorię Trzeciego Rzymu
1535 Utworzenie Prikazu (urzędu) Spraw Wojskowych; reforma pieniężna – ustanowienie jednolitego systemu monetarnego w kraju
Ok. 1540 Metropolita Makary redaguje „Mineje Czytane”, oficjalny ruski kalendarz liturgiczny

■ CARSTWO ROSJI

- 1547** Iwan IV Groźny przyjmuje tytuł cara Wszechrusi (uznany przez patriarchę Konstantynopola w 1561)
1550 Sudiebnik (kodyfikacja praw) Iwana Groźnego
1552 Zdobywanie Kazania
1556 Zdobywanie Astrachania, chanat podporządkowany Moskwie
1564 „Apostoł” – pierwsza książka drukowana w Moskwie
1565 Iwan Groźny wprowadza oprychninę
1578 Wyprawa Jermaka na Syberię (do 1585)
1605 Dymitr Samozwaniec I zajmuje Moskwę
1610 Król Władysław Waza carem Rosji
1612 Polska załoga opuszcza Kreml
1613 Michaił Romanow wybrany na cara
1621 Na dworze cara pojawiają się pierwsze gazety
1626 Reforma wojska – najęcie 5 tys. zagranicznych piechurów i specjalistów
1627 Reforma państwa – ograniczenie władzy namiestników

1631	Powstaje Akademia Kijowsko-Mohylańska	1762	Piotr III likwiduje Tajną Kancelarię i znosi tortury; pieniądz papierowy; szlachta uwolniona od obowiązku służby wojskowej;
1632	Podbicie Jakutów		sojusz z Prusami; przewrót państwowy
1634	Pierwsza huta szkła pod Moskwą		– Katarzyna II carycą
1640	Pierwsza wyprawa kozaków na Amur	1764	Likwidacja Hetmanatu na Ukrainie, objęcie pańszczyzną chłopów ukraińskich, sekularyzacja cerkiewnych i klasztornych majątków ziemskich
1644	Podbój Buriatów	1767	„Nakaz” Katarzyny Wielkiej – koncepcja oświeczonego absolutyzmu, w której sformułowała zasady polityki i systemu prawnego
1649	Ułożenie soborowe, zbiór praw, absolutna władza szlachty nad chłopami	1769	Ustanowienie Orderu św. Jerzego
1652	Nikon patriarchą Moskwy i Rusi; pierwsze starcie zbrojne z Chinami; złożenie Irkucka	1772	Pierwszy rozbiór Polski
1654	Epidemia „morowej zarazy”, w niektórych rejonach wymiera do 85 proc. ludności	1773	Powstanie Pugaczowa
1656	Kryzys finansowy, decyzja o biciu monety z miedzi, jej skutkiem bunt miedziany w Moskwie (1662)	1774	Traktat pokojowy w Küczük Kajnardży (niepodległość Chanatu Krymskiego)
1668	Sołowieckie powstanie raskolników (do 1676) przeciw reformom Nikona	1775	Reforma gubernialna – zwiększenie ich liczby do 51
1670	Powstanie Stieńki Riazina (do 1671)	1780	Deklaracja Katarzyny II o tzw. zbrojnej neutralności w amerykańskiej wojnie o niepodległość; traktat gieorgijewski o dobrowolnym przyłączeniu wschodniej Gruzji do Rosji
1682	Bunt strzelców w Moskwie (Chowańszczyzna)	1783	Manifest Katarzyny II o przyłączeniu Krymu do Rosji; powstanie Floty Czarnomorskiej; objęcie pańszczyzną chłopów na lewobrzeżnej Ukrainie
1689	Traktat z Chinami w Nercyżńsku	1789	Nakaz deportacji wszystkich podejrzewanych o sympatyzowanie z rewolucją francuską
1697	Wielkie Poselstwo Piotra I do Europy Zachodniej (do 1698)	1790	Ukazuje się „Podróż z Petersburga do Moskwy” Radyszczewa nawołująca do zniesienia poddaństwa chłopów i likwidacji despotycznych rządów; ukaz Katarzyny II o powrocie wszystkich Rosjan z Francji; oblężenie Izmailu (wzięty szturmem przez Surowowa 11.12)
1699	Wprowadzenie kalendarza juliańskiego i obowiązkowego poboru	1793	Drugi rozbiór Polski; po egzekucji Ludwika XVI Katarzyna zrywa wszystkie układy zawarte z Francją
1701	Ukaz Piotra I zabraniający padania na kolana przed carem	1794	Rzeź Pragi – koniec powstania kościuszkowskiego
1703	W Moskwie ukazuje się pierwsza publiczna gazeta drukowana „Wiedomosti”; założenie Sankt-Petersburga (od 1712 oficjalna stolica kraju)	1795	Trzeci rozbiór Polski
1704	Zakaz uśmiercania dzieci z wadami wrodzonymi i pozamałżeńskimi	1812	Wtargnięcie Napoelona do Rosji – Wojna Ojczyźniana
1708	Reforma administracyjna – podział Rosji na 8 (później 11) guberni z wojewodami na czele; monopol państwa na sól i tytoń	1813	Bitwa narodów pod Lipskiem
1709	Zwycięstwo Piotra I nad wojskami szwedzkimi pod Połtawą	1825	Powstanie dekabrystów
1710	Wprowadzenie grażdanki	1826	Utworzenie III Oddziału Kancelarii Osobistej Jego Cesarskiej Mości i korpusu żandarmów – tajnej policji politycznej
1711	Likwidacja dumy bojarskiej i utworzenie Senatu	1830	Powstanie listopadowe w Polsce
1714	Reforma szlachty; ukaz o bezpłatnym obowiązkowym powszechnym nauczaniu; rosyjska flota bije Szwedów pod przylądkiem Gangut	1835	Nowy status Żydów
1716	Regulamin wojskowy – utworzenie stałej armii	1837	Otwarcie pierwszej w Rosji linii kolejowej z Sankt-Petersburga do Carskiego Sioła (26 km)
1718	Reorganizacja organów władzy centralnej; reforma sądowa i podatkowa; ukaz o utworzeniu pierwszego w Petersburgu browaru	1839	Reforma pieniężna – oficjalną walutą rubel srebrny
■ IMPERIUM ROSYJSKIE		1849	Interwencja wojsk rosyjskich na Węgrzech
1721	Powstaje Świętobliwy Synod Rządzący; Senat znosi tytuł cara i ogłasza Piotra I imperatorem	1851	Połączenie kolejowe Moskwa–Petersburg
1722	Tabela rang	1856	Traktat pokojowy w Paryżu kończy wojnę krymską; początek reform Aleksandra II
1724	Ufundowanie Akademii Nauk	1860	Traktat pekiński – przyłączenie do Rosji Kraju Ussuryjskiego
1725	Pierwsza ekspedycja Vitusa Beringa (druga 1733–43)	1861	Manifest 19 lutego – likwidacja pańszczyzny
1727	Ukaz o deportacji Żydów z Rosji	1863	Powstanie styczniowe w Polsce
1735	Kampania reńska wojny o sukcesję polską – po raz pierwszy wojska rosyjskie docierają do zachodniej Europy	1864	Reforma ziemska i sądowa; zdobycie Taszkientu
1736	Ukaz o przywiązaniu robotników do fabryk i o prawie fabrykantów do zsyłania robotników	1867	Alaska sprzedana USA
1749	Odkrycie pierwszego w Rosji złoża ropy naftowej	1873	Porozumienie angielsko-rosyjskie o rozgraniczeniu sfer wpływów w Azji Środkowej
1753	Otwarcie państwowych banków pożyczkowych: kupieckiego i szlacheckiego	1875	W zamian za Wyspy Kuryle Rosja oddaje Japonii południowy Sachalin
1754	Reformy gospodarcze Piotra Szuwałowa	1886	Otwarcie Kolei Zakaspijskiej
1755	Otwarcie Uniwersytetu Moskiewskiego	1887	Traktat reasekuracyjny z Niemcami
1756	W Petersburgu otwarcie pierwszego stałego teatru dramatycznego w Rosji	1891	Rozpoczęcie budowy Kolei Transsyberyjskiej (do 1916); głód w Rosji (do 1892)
1757	Utworzenie Akademii Sztuk Pięknych w Petersburgu	1897	Witte przeprowadza reformę pieniądza
1760	Wojska rosyjskie w Berlinie; szlachta otrzymuje prawo do zsyłania chłopów na Syberię	1898	Pierwszy zjazd SDPRR
		1904	Zaskakujący napad Japończyków na eskadrę rosyjską w Port Artur

1905	Upadek Port Artur; strajki w Warszawie i w Zakładach Putilowskich; krwawa niedziela w Petersburgu; klęska floty rosyjskiej pod Cuszimą; bunt na pancerniku „Potiomkin”; „Manifest październikowy” – przyznanie swobód obywatelskich, amnestia, prawa wyborcze dla wszystkich warstw społecznych, utworzenie parlamentu – Dumy Państwowej; manifest cara o zmieszczeniu i zlikwidowaniu wykupu od pańszczyzny		
1906	Wybory do Dumy; Mikołaj II ogłasza konstytucję, w której podtrzymuje zasadę samodzielnostwa		
1914	Wybuch Wielkiej Wojny	1937	Przywrócenie komisarzy politycznych w armii (zniesionych 1934); początek czystek w wojsku
1915	Car naczelnym wodzem	1938	Ukazuje się „Krótki kurs historii WKP(b)” – kanoniczna księga stalinizmu
1916	Ofensywa Brusilowa; spiskowcy zabijają Rasputina	1939	Podpisanie paktu Ribbentrop-Mołotow; agresja Niemiec na Polskę – początek II wojny światowej; wojska ZSRR okupują wschodnią Polskę; ZSRR wykluczony z Ligi Narodów za napaść na Finlandię
1917	Revolucja lutowa; abdykacja Mikołaja II; przewrót bolszewicki; dekrety Rady Komisarzy Ludowych o pokoju i o ziemi; w Kijowie deklaracja powstania Ukraińskiej Republiki Ludowej; pierwsza nacjonalizacja zakładu przemysłowego przez bolszewików; powstaje Wszechrosyjska Komisja Nadzwyczajna do Walki z Kontrewolucją i Sabotażem (Czeka)	1941	Operacja Barbarossa – wojska niemieckie uderzają na ZSRR; dla Rosjan – początek Wielkiej Wojny Ojczyźnianej; Stalin wodzem naczelnym; początek oblężenia Leningradu (do 1944)
■ ROSJA SOWIECKA/ZSRR			
1918	Dekret Rady Komisarzy Ludowych o utworzeniu Robotniczo-Chłopskiej Armii Czerwonej; dekret o rozdzieleniu Cerkwi od państwa; wprowadzenie kalendarza gregoriańskiego; pokój w Brześciu; początek interwencji francusko-angielskiej	1942	Początek walk o Stalingrad (do 1943)
1919	Wojna polsko-bolszewicka (do 1921); utworzenie Pierwszej Armii Konnej	1943	Kontrofensywa sowiecka pod Kurskiem i Orłowem
1920	Nacjonalizacja wszystkich małych przedsiębiorstw; galopująca inflacja – wartość rubla w stosunku do 1913 zmniejszyła się 13 tys. razy	1944	Sowiecka operacja Bagration
1921	Armia Czerwona wkracza na Zakaukazie; bunt w Kronsztadzie; Zjazd RKP(b) – postanowienie o nowej polityce gospodarczej, czystka w partii; neurozdaj i klęska głodu w Rosji (do 1922)	1945	Konferencja jałtańska; kapitulacja Niemiec; konferencja poczdamska; kapitulacja Japonii – koniec II wojny światowej; pierwszy proces w Norymberdze
1922	Stalin sekretarzem generalnym partii; traktat z Niemcami w Rapallo; wprowadzenie powszechnego obowiązku służby wojskowej; Lenin pisze swój tzw. testament polityczny; powstanie Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich	1946	Armia Czerwona przemianowana na Armię Radziecką; w Moskwie uruchomienie pierwszego w ZSRR reaktora atomowego
1924	Śmierć Włodzimierza Lenina; zatwierdzenie konstytucji ZSRR; wymiana pieniędzy; powstaje Liga Bezbożników; Piotrogród zmienia nazwę na Leningrad; antysowieckie powstanie w Gruzji	1947	Zniesienie systemu kartkowego i wymiana pieniędzy
1925	Carycyn zmienia nazwę na Stalingrad; utworzenie Telegraficznej Agencji Związku Radzieckiego TASS	1949	Utworzenie RWP; komunikat TASS o próbie bomby atomowej RDS-1
1927	XV Zjazd WKP(b) – program kolektywizacji rolnictwa i wytyczne do pierwszego planu 5-letniego	1952	XIX Zjazd WKP(b), zmiana nazwy partii na: Komunistyczna Partia Związku Radzieckiego
1929	Ustawa o działalności religijnej; wprowadzenie 5-dniowego tygodnia roboczego; tajna narada Woroszyłowa i von Hammersteina-Equorda w sprawie wojskowo-technicznej współpracy Niemiec i ZSRR; Stalin ogłasza przyspieszoną kolektywizację i likwidację kulactwa jako klasy	1953	Umiera Józef Stalin; aresztowanie i rozstrzelanie Berii, władzę obejmuje tzw. drugi triumwirat; powstanie więźniów łagru workuckiego; ZSRR oficjalnie informuje o posiadaniu bomby wodorowej (RDS-6); ZSRR rezygnuje z reparacji wojennych od NRD; początek rehabilitacji ofiar stalinowskiego terroru
1931	Ostateczna likwidacja prywatnego handlu	1954	W Obninie pod Moskwą uruchomienie pierwszej w ZSRR elektrowni atomowej; wizyta Nikity Chruszczowa w Chinach – ZSRR opuszcza Port Artur
1932	Otwarcie fabryki samochodów w Gorkim; przywrócenie paszportów wewnętrznych (zniesionych po rewolucji)	1955	Powstanie Układu Warszawskiego
1932–1933	Klęska głodu, szczególnie na Ukrainie (Hołodomor)	1956	XX Zjazd KPZR – na tajnym posiedzeniu Chruszczow wygłasza referat demaskujący stalinizm; likwidacja Kominformu; wojska sowieckie wkraczają do Budapesztu
1933	Postanowienie CK WKP(b) o czystce w partii; powrót do systemu dostaw obowiązkowych	1957	Sputnik, pierwszy sztuczny satelita Ziemi
1934	XVII zjazd WKP(b) – tzw. zjazd zwycięzców, nazywany też zjazdem rozstrzelanych (z 1966 delegatów w Wielkiej Czystce represjonowano 1108, a ze 139 członków CK rozstrzelano 98); ustanowienie tytułu Bohatera Związku Radzieckiego; przyjęcie ZSRR	1960	Zestrzelenie amerykańskiego samolotu szpiegowskiego U-2; kara śmierci rozciągnięta na niektóre przestępstwa gospodarcze
		1961	Pierwszy lot kosmiczny człowieka – Jurija Gagarina na statku Wostok 1; kryzys wokół muru berlińskiego
		1962	Demonstracja robotników w Nowoczerkassku rozstrzelana przez wojsko – niepokoje w wielu miastach do 1963; kryzys karaibski; w piśmie „Nowyj Mir” powieść Sołżenicyna „Jeden dzień Iwana Denisowicza”
		1963	Uruchomienie tzw. gorącej linii między Białym Domem a Kremlm
		1968	Okupacja Czechosłowacji przez wojska Układu Warszawskiego; na łamach „Prawdy” ogłoszona doktryna Breżniewa (ograniczonej suwerenności)
		1969	Konflikt graniczny z Chinami w rejonie wyspy Damanskij

1970	Układ z RFN o uznaniu granic	porozumienie białowieskie o utworzeniu	
1974	Aresztowanie i deportacja Aleksandra Solżenicyna	Wspólnoty Niezależnych Państw; Gorbaczow	
1975	Katastrofalny nieurodzaj; Pokojowa Nagroda Nobla dla Sacharowa	podaje się do dymisji, ZSRR przestaje istnieć (formalnie 31.12)	
1977	Nowa konstytucja ZSRR – państwo całego narodu zamiast dyktatury proletariatu		
1979	Armia sowiecka wkracza do Afganistanu		
1983	Zestrzelenie w rejonie Sachalinu pasażerskiego Boeinga 747 (lot KAL 007)	FEDERACJA ROSYJSKA	
1985	Sekretarzem generalnym Michaił Gorbaczow	1994	Noworoczny szturm na Grozny (do 1995)
1986	Wybuch w elektrowni atomowej w Czarnobylu	2000	Putin prezydentem Rosji
1987	19-latek z RFN Mathias Rust ląduje awionetką na placu Czerwonym	2007	Akt o kanonicznym zjednoczeniu Cerkwi w kraju i za granicą
1989	Zakończenie wyjścia wojsk z Afganistanu; pierwsze w ZSRR częściowo wolne wybory do Rady Najwyższej; odejście od doktryny Breżniewa na rzecz tzw. doktryny Sinatry – podążania własną ścieżką przez kraje obozu komunistycznego	2009	Przy prezydencie Federacji powstaje komisja ds. przeciwdziałania próbom fałszowania historii na szkodę Rosji
1990	Gorbaczow prezydentem ZSRR; parlament RFSRR ogłasza suwerenność republiki	2010	Utworzenie Unii Celnej Białorusi, Kazachstanu i Rosji
1991	W Nowo-Ogariowie podpisany nowy układ związkowy; Borys Jelcyń wybrany na prezydenta RFSRR; rozwiązanie RWPG; rozwiązanie Układu Warszawskiego; pucz Janajewa;	2011	Rosja członkiem WTO
		2012	Putin wybrany po raz trzeci na prezydenta Rosji
		2014	Zimowe igrzyska olimpijskie w Soczi; Rada Federacji upoważnia prezydenta do użycia sił zbrojnych na terytorium Ukrainy; aneksja Krymu; niepodległość od Ukrainy ogłaszają samowznacze Republiki Ludowe: Doniecka i Ługańska; powstaje Eurazjatycka Unia Gospodarcza

Ważniejsze wojny i konflikty zbrojne z udziałem Rusi i Rosji

■ RUŚ KIJOWSKA

- Najazdy na Bizancjum: 860, 866, 907, 941, 944, 970, 971, 988, 1043
- Powstanie DREWLAN: 945–946
- Z Pieczyngami: 968, 972, 992, 995, 997, 1036
- Z Chazarami: lata 60. X w.
- Z Polską: 1017–18
- Z Czerkiesami: 1022
- Z Połowcami: 1068, 1093, 1096, 1103, 1107, 1111, 1184, 1185
- Ze Szwedami: 1164, 1240, 1300–01
- Najazdy mongolskie: 1223, 1237–41
- Z zakonem inflanckim i krzyżackim: 1224, 1234, 1237, 1240–42, 1267–69, 1299
- Wojny domowe: 977–978, 1015–19, 1094–97, 1146–54, 1158–61, 1228–36

■ RUŚ MOSKIEWSKA

- Z Litwą: 1368–72, 1406–08, 1487–94
- Ze Złotą Ordą: 1377, 1378, 1380, 1382–83, 1395, 1408, 1451, 1472, 1480
- Z Chanatem Kazańskim: 1437–45, 1467–69, 1478, 1487
- Z Nowogrodem: 1456, 1471, 1477–78

■ CARSTWO ROSJI

- Z zakonem inflanckim: 1480–81, 1500–03
- Ze Szwedami: 1495–97; 1555–57, 1590–95, 1610–17, 1656–58
- Z Litwą: 1500–03, 1507–08, 1512–22, 1534–37, 1562–82

- Z Chanatem Kazańskim: 1505–07, 1521–24, 1530–31, 1535–52, 1552–56
- Z Chanatem Krymskim: 1517, 1521, 1536, 1537, 1552, 1555, 1571–72
- Z Chanatem Astrachańskim: 1554, 1556
- Wojny inflanckie: 1558–83
- Z Turcją: 1568–70, 1676–81, 1686–1700
- Z Chanatem Syberyjskim: 1581–85, 1598
- Wojna domowa (Wielka Smuta): 1598–1613
- Z Polską: 1609–18, 1632–34, 1654–67
- Z Chinami: 1649–89
- Z Persją: 1651–53
- Powstania i bunty: 1606–07 (Bołotnikowa), 1670–71 (Riazina), 1668–76, 1698

■ IMPERIUM ROSYJSKIE

- Wielka wojna północna: 1700–21
- Z Turcją: 1710–13, 1735–39, 1768–74, 1787–91, 1806–12, 1828–29, 1877–78
- Podbój Turkiestanu: 1717, 1839–40, 1853, 1862–67, 1866–68, 1873, 1878–79, 1880–81
- Z Persją: 1722–23, 1796, 1804–13, 1826–28, 1911, 1941
- Wojna o sukcesję polską: 1733–35
- Ze Szwecją: 1741–43, 1788–90, 1808–09
- Wojna siedmioletnia: 1756–63
- Z Polską: 1792, 1794, 1830–31
- II koalicja antyfrancuska: 1798–1802
- III koalicja antyfrancuska: 1805
- IV koalicja antyfrancuska: 1806–07
- Wojna Ojczyźniana (z Napoleonem): 1812

- VI koalicja antyfrancuska: 1813–14
- Wojna kaukaska: 1817–64
- Wojna o niepodległość Grecji (interwencja): 1827
- Powstanie węgierskie (interwencja): 1849
- Wojna krymska: 1853–56
- Z Afganistanem: 1885, 1892
- Powstanie bokserów w Chinach (interwencja): 1900–01
- Z Japonią: 1904–05
- I wojna światowa: 1914–18
- Powstania i bunty: 1705–06, 1707–09, 1773–75 (Pugaczowa)

■ ZSRR

- Wojna domowa: 1918–22
- Z Finlandią: 1918–20, 1939–40, 1941–44
- Z Polską: 1919–21, 1939
- Z Chinami: 1929
- Z Japonią: 1938, 1939, 1945
- II wojna światowa (Wielka Wojna Ojczyźniana): 1941–45
- Blokada Berlina: 1948–49
- Powstanie węgierskie (interwencja): 1956
- Interwencja w Czechosłowacji: 1968
- Z Chinami: 1969
- Z Afganistanem: 1979–89

■ FEDERACJA ROSYJSKA

- Wojna w Czeczenii: 1994–96, 1999–2009
- Wojna w Osetii Płd.: 1991–92, 2008
- Aneksja Krymu: 2014
- Wojna w Donbasie: 2014

(OPR. T.Z.)

Od Księstwa Moskiewskiego do Imperium Rosyjskiego

- Księstwo Moskiewskie w połowie XV w. (patrz mapa s. 21)
- Państwo Moskiewskie do 1503 r. (rządy Iwana III Srogięgo)
- Wszechrusz do 1618 r. (początki Romanowów)
- Rosja do 1721 r. (rządy Piotra I)
- Imperium do 1815 r. (kongres wiedeński)
- Do 1878 (zakończenie wojen rosyjsko-tureckich)
- Do 1914 (wybuch Wielkiej Wojny)
- Granica w 1914 r.

Dynastie i władcy

■ RURYKOWICZE KIJOWSCY

Oleg (882–912)
Igor I (912–945)
Olga (945–957, regentka)
Światosław I (945–972)
Jaropełk I (972–978)
Włodzimierz I Wielki (978–1015)
Światopełk I Przeklęty (1015–19)
Jarosław I Mądry (1019–54)
Izjasław I (1054–68, 1069–73, 1077–78)
Wsiesław (1068–69)
Światosław II (1073–76)
Wsiwołod I (1076–77, 1078–93)
Światopełk II Michał (1093–1113)
Włodzimierz II Monomach (1113–25)
Mścisław I Harald (1125–32)
Jaropełk II (1132–39)
Wiacesław (1139)
Wsiwołod II Olegowicz (1139–46)
Igor II (1146)
Izjasław II (1146–54)
Izjasław III (1154–55, 1157–58, 1161)
Jerzy I Dołgoruki (1155–57)
Mścisław II Chrobry (1158–59, 1167–69)

Rościsław I Michał (1159–67)
Gleb (1169–71; zamęt i wojna domowa)

■ RURYKOWICZE SUZDAJSKO-WŁODZIMIERCY I MOSKIEWSKY

Andrzej I Bogolubski (1168–74; syn Jerzego Dołgorukiego, od 1157 r. wielki książę suzdalski, przeniósł stolicę z Kijowa do Włodzimierza nad Kłajmą; pierwszy wielki książę włodzimierski)
Michał I (1174–76)
Wsiwołod III (1176–1212)
Jerzy II (1212–16, 1218–38)
Konstantyn (1216–18)
Jarosław II (1238–46)
Światosław (1247)
Andrzej II (1247–52)
Aleksander Newski (1252–63)
Jarosław III (1264–71)
Wasył Kwasznia (1272–77)
Dymitr I (1277–82, 1283–94)
Andrzej III (1282–83, 1294–1304)
Michał II (1304–18)
Jerzy III (1318–22, książę moskiewski)
Dymitr II (1322–26)

Aleksander II (1326–27)

Aleksander III (1327–28)

Iwan I Kalita (1328–40, książę moskiewski)

Szymon Dumny (1340–53, książę moskiewski)

Iwan II Piękny (1353–59, książę moskiewski)

Dymitr III (1359–62)

Dymitr IV Doński (1362–89; zjednoczenie z Moskwą)

Wasył I (1389–1425, pierwszy wielki książę moskiewski)

Wasył II Ślepy (1425–62)

Iwan III Srogi (1462–1505)

Wasył III (1505–33)

■ ROSJA – CAROWIE

Iwan IV Groźny Rurykowicz (1533–84)

Fiodor I Rurykowicz (1584–98; umarł bezpotomnie)

Borys Godunow (1598–1605)

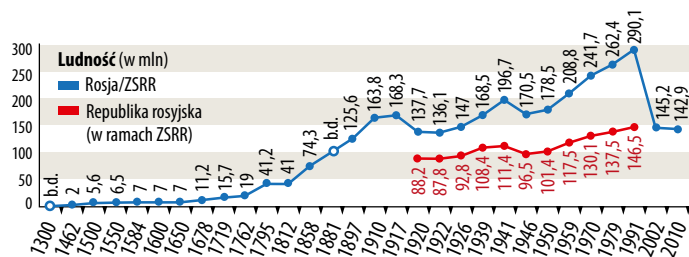
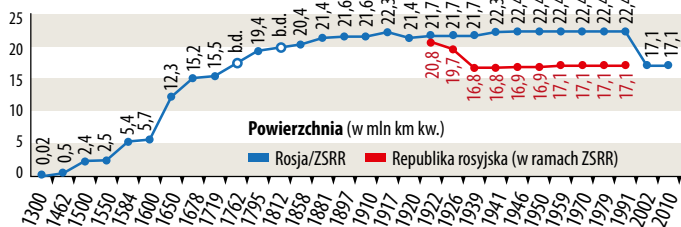
Fiodor II Godunow (1605)

Dymitr I Samozwaniec (1605–06)

Wasył IV Szujski (1606–10)

Od ZSRR do Federacji Rosyjskiej

- Granice ZSRR przed 17 IX 1939 r.
- Granice ZSRR w 1991 r.
- Obecne terytorium Federacji Rosyjskiej
- Tereny dzisiejszej Polski przejściowo należące do ZSRR

DYNASTIA ROMANOWÓW

Michał Romanow

(1613–45)

Aleksy (1645–76)

Fiodor III (1676–82)

Iwan V (1682–96)

Piotr I Wielki (1682–1725)

Katarzyna I (1725–27)

Piotr II (1727–30)

Anna (1730–40)

Iwan VI (1740–41)

Elżbieta (1741–62)

DYNASTIA HOLSTEIN-GOTTORP-ROMANOW:

Piotr III (1762)

Katarzyna II (1762–96)

Paweł I (1796–1801)

Aleksander I (1801–25)

Mikołaj I (1825–55)

Aleksander II (1855–81)

Aleksander III (1881–94)

Mikołaj II (1894–1917)

ROSJA SOWIECKA I ZSRR – PRZYWÓDCY PARTII KOMUNISTYCZNEJ

Włodzimierz Lenin (1917–24)

Józef Stalin (1924–53)

Georgij Malenkow (1953)

Nikita Chruszczow (1953–64)

Leonid Breżniew (1964–82)

Jurij Andropow (1982–84)

Konstanty Czernienko (1984–85)

Michaił Gorbaczow (sekretarz generalny

KPZR 1985–91, prezydent ZSRR
1990–91)

FEDERACJA ROSYJSKA – PREZYDENCI

Borys Jelcyn (1991–99)

Władimir Putin (2000–08)

Dmitrij Miedwediew (2008–12)

Władimir Putin (od 2012...)

Na podstawie m.in.: John E. Morby „Dynastie świata” i Ludwik Bazylow „Historia Rosji”. Jeśli chodzi o księstwa ruskie, w literaturze spotyka się czasami różne datowania ze względu m.in. na liczne koregencje, usunięcia i powroty na księżęce stolce, zasiadanie Rurykowiczów z jednej dzielnicy na tronie innej itp.

Вѣтъ ѿ у. аї. И горѣниже възрастѣши. и хожаше
 по ѿлзѣ и слоушаша е. и привидоша емоу женоу ѿ по-
 скова. и менимъ ѿ лѣто. **В**ѣтъ ѿ у. вї. **С**ѣтъ ѿ у. гї.
Вѣтъ ѿ у. дї. **В**ѣтъ ѿ у. еї. И де ѿ лѣтъ на грекы. и
 гора ѿ ставни кнѣвѣ. по ѿмножество вара. и сло-
 венъ. и чю. и словене. и кривичи. и мерю. и дерзла-
 ны. и радимичи. и пола ны. и сѣверо. и вати. и хо-
 рваты. и доульбы. и тиверци. и же соутолско-
 вны. и вси гдѣхотѣ ѿ грекъ великаѣ скоу. сїмни
 со всѣми поидѣ ѿ лѣтъ на коу и на кораблѣ. и бѣ
 числомъ кораблей. ѿ. прїиде къ црїю гра. и греци
 замисоша соу. а гра затвориша.

И де и де ѿ лѣтъ на берега. и во ева тина чѣ многоу
 бниства сотвори. ѿ коло гра грекомъ разбѣша
 многы полаты. и по жгоша цркви. а их же и ма-
 хоу плѣнники. ѿ пѣхъ по сїахъ доу гнѣ жемъ
 чахоу. и ныѣ же распрѣлаховъ. а доу гыѣ

Skąd się wzięli Rosjanie?

ZANIM NA TRONIE ZASIEDLI ROMANOWOWIE JAKO CAROWIE WIELKIEJ,
MAŁEJ I BIAŁEJ RUSI, A PIOTR ZACZAŁ BUDOWAĆ IMPERIUM
– KRAJE RUSKIE PRZESZŁY OKRES ROZPROSZENIA I RYWALIZACJI,
JARZMA Tatarskiego, ZBIERANIA ZIEM I WIELKIEJ SMUTY.

HIERONIM GRAŁA

Początki wedle „Powieści lat minionych”.

Tekst najstarszej kroniki ruskiej, „Powieści lat minionych” (rus. *Powiest' vremennych liet*), w tradycji polskiej określanej również jako Latopis Nestora, otwiera pytanie: „Skąd się wywodzi kraj ruski, kto w Kijowie pierwszy zaczął władać i jak powstał kraj ruski” (przekł. Franciszka Sielickiego).

Kronika powstała wprawdzie na przełomie XI i XII w. w stołecznym Kijowie, macierzy grodów ruskich, ale jej autor, mnich miejscowego Klasztoru Pieczarskiego, opisując początki państwowości ruskiej, nie wiązał ich – co znamienne – z naddnieprzańską metropolią monarchii Rurykowiczów. Starając się wpisać losy swego państwa i narodu w całością dziejów gatunku ludzkiego, kronikarz wywodził swych przodków od plemienia biblijnego Jafeta; owi „Norycy, którzy są Słowianie” zasiedlić mieli rozległe obszary nad Dunajem, Morawą, Wisłą, Dnieprem, Dniestrem, Dźwiną i Prypecią, przyjmując lokalne nazwy.

„I tak rozszedł się naród słowiański”, konkludował średniowieczny dziejopis, wskazując zarazem na fakt szczególny: oto „ci zaś Słowianie, którzy siedli około jeziora Ilmenia, przezwali się swoim imieniem i założyli gród, i nazwali go Nowogrodem”. Wedle autora „Powieści lat minionych” wysłannicy nadilmeńskich Słowian wybrali się w 862 r. „za morze ku Waregom, ku Rusi, bowiem tak zwali się ci Waregowie – Rusią”, proponując normańskim (skandynawskim) wodzom następujący kontrakt: „Ziemia nasza wielka jest i obfita, a ładu w niej nie ma. Przychodźcie więc rządzić i władać nami”.

Zaproszenie zostało przyjęte i niebawem pojawili się u Słowian trzej bracia ze swymi rodami: najstarszy Ruryk, który objął we władanie Nowogród, Sineus, który zasiadł w Biełoozierze, oraz Truwor, któremu przypadł w udziale Izborsk. Po dwóch latach panowania obaj juniorzy opuścili ziemski padół, zaś ich dzielnice przeszły we władanie Ruryka (który dał imię pierwszej, z czasem niezwykle rozrośniętej dynastii władców ziem ruskich).

Złotnik, moneta
Włodzimierza
Wielkiego, prze-
łom X/XI w.

przybylszych zza morza – Waregach – wciąż była żywa, a co więcej, niejednokrotnie miała wymiar tradycji lokalnej, odmiennej od stołecznej.

Wymowa materiału archeologicznego nie pozostawia nawet cienia wątpliwości, iż ruchliwi, bitni i dobrze zorganizowani Normanowie penetrowali od połowy IX w. niemalą część wschodnioeuropejskiego interioru, zakładając w wielu miejscach swe umocnione faktorie i siedziby: taki był początek właściwej kolebki skandynawskiej ekspansji – Starej Ładogi, ale także Nowogrodu, Pskowa, Połocka, Czernihowa, Smoleńska (Gniezdowo), a wreszcie i Kijowa. Lokalna tradycja, odzwierciedlająca ów mit założycielski, przetrwała zresztą do chwili obecnej, o czym zaświadcza chociażby takie toponimy – skądinąd nowożytny (!) – jak Truworowo Gorodiszczce pod Izborskiem czy Riurikowo Gorodiszczce w Nowogrodzie Wielkim. Dodajmy także, iż był to proces rozciągający w czasie: powstanie Ładogi i nowogrodzkiego Gorodiszczca wedle miarodajnej opinii archeologów dzieli bez mała wiek!

W literaturze przedmiotu słusznie podkreślano, iż lokalizacje dla swych nowych siedzib skandynawscy przybysze wybierali z rozważą, zawsze w bliskości szlaków wodnych, pozwalających im na dobrą komunikację z Bałtykiem i Skandynawią. Rdzeniem pierwotnego władztwa Normanów stał się obszar między jeziorami Ilmeń i Ładogą, wzdłuż rzeki Wołchow: był to załazek owej mitycznej *Gardariki* ze skandynawskich sag, przyczółek, z którego Waregowie podjęli energiczną ekspansję na wschód, ku zasiedlonym przez ludy ugrofińskie obszarom nad Wołgą i Oką, i na południe – ku wschodniosłowiańskiemu Naddnieprzu.

Co się kryje za nazwą Ruś. Miarą problemów z określeniem rzeczywistego wkładu wikingów w powstanie ruskiej państwowości jawi się trwająca od blisko trzech wieków (!) dyskusja wokół pochodzenia samej nazwy Ruś. Przekazem, w którym diametralnie sprzeczne poglądy uczonych przeglądają się jak w zwierciadle, jest fragment karolińskiej kroniki „*Annales Bertiniani*”, opowiadający o przybyciu w 839 r. na cesarski dwór w Ingelheim poselstwa bizantyjskiego, któremu towarzyszyli ludzie, „którzy nazywali siebie, czyli cały swój naród, Rhosami” (*gentem suam Rhos vocari dicebant*), reprezentujący anonimowego króla (*rex*), zwanego kaganem (*chakanus*). Pojawienie się przedstawicieli nieznanego ludu na tyle zainteresowało cesarza Ludwika Pobożnego, iż przeprowadzono swoiste śledztwo, które

■ KIJOWSKIE WŁADZTWO NORMANÓW

Wareski przyczółek. Latopisarzka narracja miała za cel uzasadnić przyrodzony charakter dynastii Rurykowiczów i połączyć w jednolitą całość rozliczne tradycje etniczne i państwowe: oto w czasach, gdy normański element został już niemal całkowicie wchłonięty przez słowiańsko-ugrofiński ocean, pamięć o wojowniczych

Na stronie obok:
Wyprawa Olega
z Nowogrodu na
Bizancjum; frag-
ment tzw. latopisu
radziwiłłowskiego
z XV w.,
śreniowiecznej
kroniki ruskiej